

CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE	7
I <i>DRAMATIS PERSONAE</i>	15
<i>Mars Hungaricus</i> și regele „Bine“	15
Regele trândav și prințul cruciat	24
Cavalerii Sfintei Fecioare a Teutonilor la Marea Baltică . . .	32
Cuceritorul, Sfântul și tâlharii stepelor.	38
Umbra lui Dracula. La Târgoviște	48
II ȘTEFAN CEL MARE, <i>VERUS CHRISTIANAE FIDEI ATHLETA,</i> <i>SAU KARA BOGDAN HAKIMI?</i>	56
Haraçgüzar	57
Ștefan Vodă <i>sin</i> Bogdan Vodă	63
„Eu sunt înconjurat de dușmani din toate părțile...“	70
Un război de 13 ani? (1473–1486).	79
Sânge și foc asupra cetăților Moldovei.	91
III „UN OS ÎNTRE DOI CÂINI“ MOLDOVA ÎNTRE POLONIA ȘI IMPERIUL OTOMAN (1485–1497)	102
Colomeea	103
Cruciada prințului Jan Olbracht	113
Tâlharul Muha.	120
Levoča, congresul fraților Jagielloni	128
Spre un nou război	136

IV „LA ARME!“

OȘTILE COMBATANTE

ÎN RĂZBOIUL MOLDO–POLON DIN 1497	145
Oastea „cruciată“ a lui Jan Olbracht	146
Oștile pierdute: mazovienii și lituanienii	155
Oastea Ordinului Teuton	163
Oamenii Măriei Sale: Oastea lui Ștefan Vodă	171
Aliații moldoveanului (transilvănenii, muntenii, turcii și tătarii)	190

V CRUCIADA REGELUI JAN OLBRACHT

ÎMPOTRIVA LUI ȘTEFAN CEL MARE (1497)	202
Un tăvălug de foc peste Moldova	203
Asediul Sucevei	214
Codrii Cosminului și Lențești	226
„Când Olbracht a domnit, șleahta a pierit!“	242
Triumful celor învinși	250

EPILOG

BALANȚA PUTERII SE ÎNCLINĂ DIN NOU	255
Ștefan cel Mare și turcii în sudul Poloniei (1498–1499)	256
Tratatul de la Cracovia–Hârlău sau pacea aducătoare de război	265
<i>Facsimile</i>	272
<i>Excurs bibliografic</i>	281
<i>Bibliografie selectivă</i>	309
<i>Glosar</i>	329

CUVÂNT ÎNAINTE

În primăvara anului 2012, am descoperit în Arhiva Secretă de Stat a Moștenirii Culturale Prusace (Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz) din Berlin-Dahlem manuscrisele lui Liborius Nacker, secretarul general al Ordinului Teuton, cuprinzând *Jurnalul de campanie al cavalerilor teutoni* care l-au însoțit pe regele polon Jan Olbracht (Ioan Albert) în campania sa îndreptată împotriva lui Ștefan cel Mare, în anul 1497. Alături de aceste manuscrise, am mai reperat atunci o serie de documente complementare din acea perioadă, care reflectau aspecte necunoscute ale evenimentelor militare desfășurate pe teritoriul Moldovei în anul menționat. În ciuda caracterului spectaculos al descoperirii, nu am reușit să mă ocup de aceste materiale decât la sfârșitul anului 2014 și în primele luni ale anului 2015, când am pregătit o ediție critică a *Jurnalului de campanie* scris de Liborius Nacker, cu o anexă cuprinzând documentele care vin în completarea acestui izvor. Pe la începutul verii, lucrarea a fost gata de publicare, având inclusiv un cuvânt înainte scris de regretatul medievalist Șerban Papacostea. Cu toate astea, am amânat mereu trimiterea ei spre publicare, ca urmare a cooptării în proiectul *Digitizarea documentelor medievale din Arhivele Naționale ale României* (2015–2017), respectiv a angajării la Academia Română – Institutul de Cercetări Socio-Umane din Sibiu (2016). Abia în anul 2020 am reușit

să trimit lucrarea la Editura Humanitas, de la care am primit acordul de principiu pentru publicarea ei. Mai mult, redacția editurii mi-a solicitat o variantă de popularizare a aceleiași lucrări, cu o temă mai „exotică“ pentru publicul românesc pasionat de istorie. Întrucât nu mi se pare că istoria unor manuscrise medievale ar putea suscita pasiuni în rândurile publicului larg nespecialist, m-am hotărât să schimb paradigma și să scriu despre evenimentele militare descrise de Liborius Nacker, ale cărui manuscrise le-am confruntat cu celelalte surse ale subiectului. Astfel, s-a născut ideea unei lucrări despre campania lui Jan Olbracht împotriva lui Ștefan cel Mare, care a culminat cu hecatomba de la Codrii Cosminului, în 26 octombrie 1497. Trebuie să recunosc că de mult mi-am dorit să mă ocup sistematic de această temă, și astfel s-a ivit în sfârșit ocazia.

Probabil că titlul prezentei lucrări o să-l intrige pe cititor, obișnuit mai degrabă cu ipostaza de cruciat a marelui domn al Moldovei, și nu cu ideea unei cruciade purtate împotriva sa. Istoriografia românească a ultimelor trei decenii a insistat mult asupra implicării lui Ștefan cel Mare în eforturile militare ale Creștinătății apusene împotriva Semilunei otomane în cea de-a doua jumătate a secolului al XV-lea, cunoscute îndeobște ca fenomen istoric drept „cruciada târzie“. Chiar domnul de la Suceava a fost adesea numit cruciat, ignorându-se o realitate istorică, și anume că el era de rit răsăritean, ortodox, în timp ce cruciada este un fenomen exclusiv catolic. Desigur, după cum o să vedem și în prezenta lucrare, Ștefan cel Mare și-a coordonat uneori acțiunile diplomatice, politice și militare cu cele ale Regatului Ungariei, ale Veneției sau ale Sfântului Scaun, însă eforturile sale antiotomane au însumat doar 13 ani (1473–1486) din îndelungata sa domnie de 47 de ani. Adesea se trece cu vederea, mai mult sau mai puțin intenționat, că domnul Moldovei a fost aliat cu sultanul Imperiului Otoman, ajutându-se reciproc în diverse acțiuni militare. Altminteri, tocmai această colaborare moldo-otomană a dus la „războiul sfânt“ din toamna anului 1497, în timpul căruia Jan Olbracht, regele jagiellon al Poloniei, a încercat să-l înlocuiască pe Ștefan

cel Mare cu Sigismund Jagiello, fratele său, pentru a atrage potențialul militar al Moldovei în lupta pentru recuperarea cetăților Chilia și Cetatea Albă din mâinile otomanilor.

Desigur, o simplă expunere a evenimentelor militare din toamna anului 1497, fără evocarea contextului lor istoric, ar fi lipsită de sens, deoarece acestea au reprezentat punctul culminant al evoluției politice din ultima jumătate de secol, corespunzând mai mult sau mai puțin cu domnia lui Ștefan cel Mare în Moldova. Astfel, contextul istoric nu poate fi înțeles fără cunoașterea prealabilă a principalilor actori politici ai epocii; de aceea, în prima treime a lucrării vom face cunoștință cu suveranii și personalitățile politice care și-au disputat supremația asupra Europei răsăritene în a doua jumătate a secolului al XV-lea. În cea de-a doua treime vom urmări relațiile diplomatice, politice și militare dintre Moldova și Regatul Polon în ultimele două decenii ale secolului al XV-lea. În ultima parte ne ocupăm de evenimentele militare ale anului 1497, de la oștile implicate în conflict la derularea războiului moldo-polon și la diplomația care s-a desfășurat în paralel. În discursul public și în corespondență, Jan Olbracht a numit această acțiune militară îndreptată împotriva Moldovei și a Imperiului Otoman drept un „război sfânt”, însă fără să aibă binecuvântarea papei, singura autoritate medievală care putea proclama cruciada. Un scurt epilog vine să explice urmările campaniei și tratatul de pace care ar fi trebuit să clarifice disensiunile dintre cele două părți combatante.

Am încercat să redactez lucrarea în maniera *Populärwissenschaft* („popularizare științifică”), gen mult prea puțin răspândit în România, unde majoritatea cercetătorilor își publică rezultatele muncii lor în reviste de specialitate, prea puțin accesibile publicului larg, în timp ce tot felul de amatori, mai mult sau mai puțin pregătiți și nu întotdeauna onești sau bine intenționați, publică biblioteci întregi de ineptii cu temă istorică (și, din păcate, nu numai!).

Așadar, volumul de față este o lucrare științifică, în care am încercat să sintetizez pentru pasionații de istorie nespecialiști cele mai recente, respectiv cele mai relevante rezultate ale

istoriografiei în legătură cu temele și subtemele ei. Acestea din urmă s-au concretizat în capitole și subcapitole pe care am încercat să le redactez într-o formă accesibilă și antrenantă.

Cu excepția capitolului analitic despre oștile combatante din conflictul militar desfășurat în anul 1497, am optat pentru o expunere narativă din mai multe motive: în primul rând, publicul larg căruia i se adresează această lucrare cunoaște din ce în ce mai puțin *faptul istoric*, care se rezumă adesea la niște clișee vagi, rememorate din manualele școlare și alimentate mai mult sau mai puțin întâmplător de informațiile haotice care circulă nestăvilite prin mass media. Narațiunea istorică lipsește până și din manualele școlare de istorie, care s-au transformat în niște monstruoziități pline de grafice, tabele, căsuțe colorate și săgeți, de parcă le-ar explica elevilor cum funcționează o instalație de gaz, nu faptele și viața oamenilor din trecut.

În al doilea rând, după o lungă perioadă de teoretizări și abordări abstracte ale mentalităților sau ale unor fenomene sociale sau economice din trecut, care își au originea în Școala Analelor din Franța interbelică, istoriografia, mai ales cea anglo-americană (dar nu numai!), a revenit la expunerea narativă a trecutului, urmărind cauzele unui fenomen, evoluția lui și consecințele care, la rândul lor, sunt cauzele altui fenomen. Până și Jacques Le Goff, unul dintre membrii marcantă ai Școlii Analelor (vezi glosarul de la sfârșitul lucrării), recunoștea în anii '90 ai secolului trecut, în prefața monografiei despre Ludovic IX cel Sfânt, că modul de abordare a curentului istoriografic la a cărui apariție a contribuit personal este desuet și că temele Evului Mediu trebuie abordate prin prisma „istoriei totale“, adică a cunoașterii lor în deplină complexitate.

Nu în ultimul rând, trebuie să recunosc că am recurs la istoria narativă nu pentru că este la modă în istoriografia anglo-americană, sau că abordarea Școlii Analelor ar fi depășită, ci pentru că îmi este cea mai la îndemână și este impusă de subiectul lucrării. Dincolo de narațiunea efectivă, am integrat în text câteva anecdote istorice, ale căror detalii provin toate din surse istorice autentice, scrise de oamenii acelor timpuri, au-

torul rândurilor de față schimbând doar unghiul expunerii și insistând asupra unor detalii ignorate până acum.

După cum am arătat mai sus, lucrarea de față are la bază cele mai recente și mai relevante rezultate ale istoriografiei românești și internaționale. Am avut în vedere, mai ales, articolele și studiile elaborate de colaboratorii Centrului de Cercetare și Documentare „Ștefan cel Mare“ de la Putna, sub egida căruia își desfășoară activitatea, începând cu anul 2004, mediul academic ieșean și bucureștean, dar și numeroși cercetători din alte centre universitare din țară și din străinătate. Activitatea acestui centru a început în anul comemorativ 2004 (la cinci sute de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare – 1504), cu manifestarea științifică intitulată „Colocviile Putnei“. Lucrările prezentate în cadrul acestei sesiuni științifice au fost adunate în volumul *Ștefan cel Mare și Sfânt: Atlet al credinței creștine*, Putna, 2004. Din fericire, „Colocviile Putnei“ au devenit o frumoasă tradiție anuală, ale cărei rezultate sunt publicate în revista, de cea mai înaltă ținută științifică, *Analele Putnei*, disponibilă integral online, alături de volumul menționat, pe site-ul oficial al Centrului de Cercetare și Documentare „Ștefan cel Mare“: <https://www.centrulstefancelmare.ro/ro/> (prin link-ul către Central and Eastern European Online Library).

Colaboratorii aceleiași instituții științifice au adunat la un loc principalele rezultate istoriografice privitoare la Ștefan cel Mare, în volumul intitulat *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în istorie*, Editura Mușatinii, Putna, 2003, precum și principalele izvoare istorice privitoare la marele domn al Moldovei, traduse în limba română, în volumul intitulat *Ștefan cel Mare și Sfânt: Portret în cronică*, Editura Mușatinii, Putna, 2004. Cele două volume stau la temelia prezentei lucrări și am optat pentru ele întocmai datorită accesibilității lor: ele cuprind între copertele lor articole, studii și izvoare istorice publicate în diferite reviste științifice și ediții rare, neaccesibile publicului larg. Mai mult, volumele sunt disponibile acum online, la adresa de mai sus.

Desigur, cele două volume nu sunt exhaustive și, tocmai de aceea, rigurozitatea științifică m-a obligat să apelez și să fac trimiteri și la unele studii și izvoare istorice din publicații științifice

separate. Am fost nevoit să apelez inclusiv la unele documente și cronici esențiale, care fie nu au fost traduse în limba română și publicate în culegerea menționată, fie au fost traduse fragmentar, având nevoie tocmai de unele fragmente netraduse. Desigur, unul dintre izvoarele principale este *Jurnalul de campanie al cavalerilor teutoni*, scris de Liborius Nacker în calitate de martor ocular, de la care a și pornit ideea acestei cărți. Astfel, îi vom întâlni pe teutoni de mai multe ori pe parcursul narațiunii, apărând ca niște fantome din alte timpuri, care bântuie chinuite într-o lume care nu le mai aparține.

Nu în ultimul rând, mai trebuie menționată și o culegere care cuprinde 73 de studii și articole de istorie militară intitulată *Ștefan cel Mare și războaiele sale*, ed. Constantin Rezachevici, vol. 1-2, Chișinău, 2019–2020. Întrucât aceste volume au apărut după ce am definitivat redactarea prezentei lucrări, unele studii de istorie militară care se regăsesc în ele sunt citate în publicațiile lor inițiale. În ceea ce privește literatura de specialitate din străinătate, am apelat la cele mai recente lucrări relative la temele și subtemele textului nostru, încercând să aduc în fața publicului cele mai recente rezultate și interpretări. Prin urmare, nu pot pretinde că bibliografia este exhaustivă, ci mai degrabă selectivă, corespunzând exigențelor unei lucrări de popularizare științifică.

În conformitate cu solicitările editurii, aparatul critic al volumului este minimal, notele cuprinzând trimiterile la sursele citate în text, respectiv scurte lămuriri de ordin istoric sau geografic. În schimb, dat fiind faptul că lucrarea de față este totuși științifică, am întocmit la sfârșit un scurt excurs bibliografic, în care expun bibliografia și, pe alocuri, izvoarele care stau la baza temelor și subtemelor abordate. El este structurat după capitolele și subcapitolele lucrării, putând fi citit în paralel cu textul sau, din contră, putând fi ignorat de către cei interesați doar de istoria narativă. Pe de altă parte, excursul bibliografic poate fi citit separat de către cei care vor să se familiarizeze cu cea mai recentă bibliografie a subiectului/subiectelor. În cele din urmă, am întocmit și o bibliografie selectivă, în care am expus alfab-

tic lucrările citate, după model științific: izvoare documentare, izvoare narative, lucrări generale și lucrări speciale.

Întrucât mă adresez mai ales publicului larg pasionat de istorie, am considerat util să întocmesc un mic glosar de termeni istorici, cu care probabil cititorii nu sunt familiarizați. Sunt, în general, termeni preluați în limba română din diferite limbi (germană, maghiară, polonă, turcă osmană, greacă, slavă veche), care definesc realități complexe ale lumii medievale, de mult ieșite din mentalul colectiv și din vocabularul curent. Pe de altă parte, sunt termeni în aceleași limbi, preluați ca atare din lipsa unor termeni corespondenți în limba română (ca *nova donatio* sau *wagenburg*).

În încheiere, se cuvine un cuvânt de caldă mulțumire adresat referenților științifici, care au avut bunăvoința și răbdarea să citească lucrarea de față. Este vorba despre domnul prof. univ. dr. Ștefan Sorin Gorovei, de la Facultatea de Istorie din cadrul Universității „Alexandru Ioan Cuza“ din Iași, și despre domniile dr. Ovidiu Cristea, cercetător științific I, și dr. Marian Coman, cercetător științific III la Academia Română – Institutul de Istorie „Nicolae Iorga“ din București, ale căror observații și sugestii competente au dus la definitivarea lucrării de față. Desigur, domniile lor nu împărtășesc vina pentru nici o scăpare de formă sau conținut, asumate întru totul de autorul rândurilor de față. Se cuvine un cuvânt de mulțumire și prietenului dr. Gelu Fodor, profesor de istorie la Colegiul Național „George Coșbuc“ din Cluj-Napoca, pentru timpul și răbdarea de a fi citit cu un ochi critic, dar constructiv, manuscrisul lucrării de față. Adresez un ultim cuvânt de mulțumire prietenului dr. Andrei Pogăciaș, redactor la Editura Humanitas, fără de care această lucrare nu ar fi existat, cel puțin nu acum și nu în această formă.

Dumbrăveni,
8 februarie 2021

DRAMATIS PERSONAE

Lupta pentru întâietate politică și militară asupra Europei de Est, în cea de-a doua jumătate a secolului al XV-lea, a fost asemenea unei drame istorice, desfășurată pe o imensă scenă de teatru. Suverani ambițioși, lipsiți de scrupule, intriganți și adesea plini de cruzime și-au împins popoarele și armatele într-o confruntare pe viață și pe moarte, care avea ca intrigă dorința lor de supremație. În acest capitol vom face cunoștință cu personajele principale (*dramatis personae*) ale acestei piese de teatru de proporții continentale, dar și cu circumstanțele istorice în care acestea au trăit, au domnit și și-au purtat războaiele. Protagonistul evenimentelor, Ștefan cel Mare, domn al Moldovei (1457–1504), își va face însă apariția pe scenă abia în actul II al dramei...

MARS HUNGARICUS ȘI REGELE „BINE“

WIENER NEUSTADT, 17 AUGUST 1487

Pe câmpul din fața cetății stătea într-o ordine desăvârșită o oaste de 28.000 de oameni. Cavaleria alcătua grosul acestei oști, fiind împărțită în patru regimente, două de catafractari și două de husari. Cavaleria grea se afla la mijloc, în timp ce

flancurile erau asigurate de câte un regiment de cavalerie ușoară. Fiecare unitate și subunitate avea steagul propriu, fiecare catafractar și husar avea atașată câte o flamură sau un steguleț pe lancea cu care era înarmat.

Cele 80 de escadroane de cavalerie erau urmate de un număr similar de batalioane mai mici de infanterie. La patru batalioane de lăncieri amestecați cu halebardieri venea câte un batalion de pușcași sau arbaletieri, fiecare dintre ei fiind însoțit de câte un purtător de pavază, în spatele căreia își arma pușca sau arbaleta. Urma un tren de bagaje format din 9.000 de care de luptă de tip husit și sute de piese de artilerie și capatulle, toate aliniate la milimetru.

Cu toții așteptau în tăcere desăvârșită. La un semn, muzica militară a început să cânte, ordinele au răsunat scurt și imensa armată a început să se miște cadențat, păstrând ordinea în care era dispusă. La poruncile căpitanilor, regimentele au alcătuit diferite formațiuni de luptă, în formă de careu, de romb, de cerc și așa mai departe.

Întreaga operațiune era urmărită cu atenție de Matia Corvinul și Beatrix de Aragon, regina sa, însoțiți de o suită strălucitoare formată din doamne, cavaleri, dregători, căpitani de oaste și soli străini¹. Aproape nimeni nu își amintea să fi văzut de-a lungul vieții o asemenea desfășurare de forță, cu excepția dregătorilor și căpitanilor în vârstă, care mai prinseră oștile cruciate din vremea lui Iancu de Hunedoara.

Această paradă militară era menită să marcheze ziua în care capitulasera cetatea Wiener Neustadt, reședința împăratului romano-german Frederic III și, odată cu ea, ultimele stăpâniri austriece ale Casei de Habsburg. Victoria era completă, împăratul învins și umilit, stăpânirea lui Matia Corvinul atingând apogeul odată cu așezarea steagului său, care înfățișa

1. În anturajul reginei Beatrix de Aragon se afla și cronicarul umanist Antonio Bonfini, care descrie această scenă în calitate de martor ocular. Vezi Antonius de Bonfinis, *Rerum Ungaricarum Decades*, tomus IV – pars I *Decades IV et dimidia V*, ed. I. Fögel, B. Iványi et L. Juhász, Budapesta, 1941, pp. 152–154 (în continuare: Antonius de Bonfinis, *Rerum Ungaricarum Decades*, IV).

corbul cu inel în cioc, pe cel mai înalt turn al cetății Wiener Neustadt. Imensa armată care executa cu cea mai mare precizie diferitele manevre tactice părea să întruchipeze întregul succes și întreaga carieră a regelui Matia Corvinul. Cu o atitudine marțială, acesta urmărea atent fiecare mișcare a oamenilor săi de arme, întocmai ca Alexandru cel Mare al Macedoniei, care i-a fost model de-a lungul întregii vieți.

Matia Corvinul a fost ales rege al Ungariei în 14 februarie 1458, la doar 15 ani; domnia sa a fost în scurt timp contestată de principalii magnați ai regatului, Ladislau Garai, Nicolae Ujlaki și Mihail Szilágyi, unchiul său matern. Aceștia din urmă îl chemaseră ca rege pe Frederic III de Habsburg, Împăratul Romanilor, care avea în posesia sa Coroana Sfântului Ștefan de aproape două decenii.

Tânărului Matia Corvinul i-a zâmbit Fortuna după moartea subită a lui Ladislau Garai, în primele luni ale anului 1459, și capturarea lui Mihail Szilágyi de către turci, câteva luni mai târziu. Astfel, pe neașteptate a scăpat de doi dintre cei mai puternici și periculoși inamici interni. Pe Nicolae Ujlaki, fidel doar propriilor interese, l-a câștigat de partea sa, acordându-i titlul de voievod al Transilvaniei și promisiunea că o să-l încoroneze ca rege al Bosniei, o promisiune care a reprezentat mult timp asul din mânecă al tânărului monarh.

Conflictul lui Matia Corvinul cu Frederic III a durat până în 1463, când cei doi monarhi au încheiat Tratatul de la Wiener Neustadt, prin care regele Ungariei și-a răscumpărat Coroana Sfântului Ștefan de la Împăratul Romanilor, în schimbul sumei de 80.000 de florini-aur. Cu toate acestea, Frederic III a inclus în Tratat o clauză potrivit căreia el sau urmașii săi ar fi moștenit tronul Regatului Ungariei, în cazul în care tânărul rege ar fi murit fără urmași de sex masculin. După ce a recuperat cetatea Jajce și o parte însemnată a Bosniei din mâinile otomanilor, la sfârșitul anului 1463, Matia Corvinul s-a întors în triumf la Buda, unde a fost încoronat ca rege în 29 martie 1464. Din 1466, regele Ungariei a început un război cu Gheorghe Podiebrad, regele Boemiei, împotriva căruia papa Paul II proclamase cruciada în anul precedent, din cauza ereziei husite care cuprinsese aproape întregul regat de aproape o jumătate de secol.